

Bartosz Koziński

Wybrane aspekty edukacji mniejszości narodowych i etnicznych we współczesnej Polsce

Forum Pedagogiczne 1, 137-157

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BARTOSZ KOZIŃSKI

*Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa (Polska)*

WYBRANE ASPEKTY EDUKACJI MNIJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH WE WSPÓŁCZESNEJ POLSCE

Streszczenie: Artykuł przedstawia najważniejsze zagadnienia związane z edukacją mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Składa się z dwóch części. W pierwszej zostanie przedstawiona struktura narodowościowa Polski i najważniejsze akty prawne regulujące działalność członków mniejszości narodowych. W drugiej części zaprezentowane zostaną najistotniejsze kwestie szkolnictwa mniejszościowego.

Słowa kluczowe: mniejszości narodowe i etniczne, polityka edukacyjna, Polska.

Wprowadzenie

W Rzeczypospolitej Polskiej kluczowe znacznie w zrozumieniu relacji pomiędzy narodem polskim a mniejszościami narodowymi i etnicznymi (dalej wymiennie stosowane będzie określenie mniejszościami) mają historia oraz tradycja społeczeństwa wielonarodowego. Przez większość swojej historii Polska była krajem wielokulturowym, łącząc wpływy zachodu i wschodu. Zmieniło się to po zakończeniu II wojny światowej, gdy Polska stała się jednonarodowym państwem. Spowodowane było to dwoma zjawiskami. Po pierwsze, konsekwencją zmian terytorialnych, czyli przesunięcia granic Państwa polskiego na zachód

i północ oraz odebraniem Kresów Wschodnich będących tygłem kultur i narodowości. Po drugie, opanowaniem regionu Europy Środkowoschodniej przez komunistyczny Związek Radziecki, który prowadząc brutalną politykę etniczną dążył do stworzenia społeczeństw bez podziałów narodowościowych. Z tego powodu po II wojnie światowej polityka etniczna w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej ukierunkowana była początkowo na likwidację skupisk mniejszościowych, a w dalszej kolejności na asymilację poszczególnych mniejszości. Zasady polityki etnicznej zmieniły się dopiero po 1989 roku, w efekcie transformacji ustrojowej. Ówczesne władze polskie postanowiły zrezygnować z reglamentacji i różnicowania grup etnicznych. Celem i zadaniem polityki etnicznej stało się zagwarantowanie wszystkim mniejszościom wolności i swobody pielęgnowania własnej odrębności, kultywowania i rozwijania tradycji, kultury i języka. Podstawą relacji pomiędzy Państwem polskim a mniejszościami, zostały akty prawa międzynarodowego i wewnętrznego, a także lojalność przedstawicieli mniejszości wobec państwa. Polskie władze zaczęły również akcentować korzystną rolę mniejszości (narodowych), będących swoistym pomostem w relacjach bilateralnych z ich państwami macierzystymi¹. Zadaniem niniejszego artykułu jest przedstawienie najistotniejszych zagadnień i uwarunkowań edukacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługujących się językiem regionalnym we współczesnej Polsce. W pierwszym rzędzie zostaną przedstawione najważniejsze informacje o mniejszościach narodowych i etnicznych w Polsce. Chodzi głównie o zaprezentowanie struktury narodowościowej i najważniejszych aktów prawnych regulujących prawa i obowiązki członków owych mniejszości. W dalszej części artykułu pokazane zostaną najistotniejsze kwestie szkolnictwa mniejszości oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym.

¹ T. Browarek, H. Chałupczak, *Mniejszości narodowe w Polsce: 1918-1995*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2000, s. 293.

Charakterystyka mniejszości narodowych i etnicznych w III Rzeczypospolitej Polskiej

Okres transformacji ustrojowej i kształtowania się III Rzeczypospolitej Polskiej, tj. po 1989 roku, zmienił zasadniczo sytuację mniejszości w Polsce oraz przeorientował koncepcję polityki etnicznej władz polskich względem owych społeczności². Na położenie mniejszości narodowych i etnicznych we współczesnej Polsce wpływ miały trzy podstawowe zagadnienia. Po pierwsze, przyjęcie nowych regulacji prawnych oraz powołanie specjalistycznych instytucji zajmujących się kwestią mniejszości narodowych i etnicznych. Po drugie, przyjęcie międzynarodowych standardów w kwestii ochrony praw człowieka. Po trzecie, podpisanie i ratyfikowanie traktatów bilateralnych z państwami sąsiednimi, które zawierały m.in. prawa mniejszości narodowych. Przyjrzymy się im bliżej.

Przyjęcie nowych regulacji prawnych oraz powołanie specjalistycznych instytucji zajmujących się kwestią mniejszości narodowych i etnicznych. Zmiany w podejściu do spraw mniejszości narodowych zapoczątkowano w 1989 roku stworzeniem w Sejmie (funkcjonuje w każdej kadencji) Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych, której zadaniem jest koordynowanie i nadzorowanie polityki etnicznej Państwa polskiego. W następnych latach utworzono Biuro ds. Mniejszości Narodowych w Ministerstwie Kultury (1990) i Wydział Mniejszości Narodowych i Etnicznych w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych (1997). Poza tym, na podstawie różnych ustaw uregulowano status mniejszości narodowych i etnicznych oraz wprowadzono szereg przepisów wspierających ich funkcjonowanie, m.in. umożliwiono ich przedstawicielom zakładanie i powoływanie (niekoncesjonowane) organizacji i stowarzyszeń, a także zaczęto dofinansowywać ich działalność kulturalną i oświatową. Podstawą polityki etnicznej władz polskich oraz

² Por. S. Łodziński, *Polskie regulacje prawne dotyczące mniejszości narodowych i cudzoziemców na tle zasad polityki wielokulturowości*, „Sprawy Narodowościowe”, 14-15(1999), s. 81-100.

stosunków narodowościowych w Polsce jest kilka fundamentalnych aktów prawnych. Są to:

- **Ustawa o systemie oświaty**³ orzekająca, że szkoły i placówki publiczne pozwalają uczniom podtrzymywać poczucie własnej tożsamości narodowej i etnicznej, np. poprzez naukę języka mniejszości lub własnej historii i kultury.
- **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej** z dnia 2 kwietnia 1997, dwa artykuły dotyczą bezpośrednio mniejszości narodowych i etnicznych, tj. art. 27, mówiący o prawach językowych mniejszości pochodzących z umów międzynarodowych, oraz art. 35, zapewniający członkom mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania własnego języka, tradycji i kultury, a także prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i religijnych oraz uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości⁴.
- **Ustawa o języku polskim** posiada deklarację, mówiącą o tym, że ujęte w niej przepisy nie naruszają praw mniejszości narodowych i etnicznych oraz wydane na jej podstawie rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych i administracji z dnia 18 marca 2002 roku odnośnie do wypadków, w których w miejscowościach, gdzie występują zwarte skupiska mniejszości narodowych lub etnicznych, nazwom i tekstom w języku polskim, mogą towarzyszyć wersje w przekładzie na język mniejszości⁵.
- **Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej**⁶ – mniejszości mogą tworzyć własne komitety wyborcze w wyborach parlamentarnych i samo-

³ Por. Ustawa z dn. 7.09.1991, O systemie oświaty; „Dziennik Ustaw” 1991, nr 95, poz. 425, z późn. zm.

⁴ Ustawa z dn. 2.04.1997, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej; „Dziennik Ustaw” 1997, nr 78, poz. 483, z późn. zm.

⁵ Por. Ustawa z dn. 7.10.1999, O języku polskim; „Dziennik Ustaw” 1999, nr 90, poz. 999, z późn. zm.

⁶ Por. Ustawa z dn. 12.04.2001, Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej; „Dziennik Ustaw” 2001, nr 46, poz. 499, z późn. zm.

rządowych. Zwolniono je również z obowiązku przekroczenia 5% progu wyborczego w wyborach parlamentarnych. Z tego powodu mniejszość niemiecka ma w każdej kadencji swojego przedstawiciela (obecnie jest to jeden poseł, np. w 1991 roku było ośmiu posłów z mniejszości niemieckiej). Większą rolę przedstawiciele mniejszości odgrywają w lokalnej polityce, gdzie posiadają własnych wójtów oraz burmistrzów⁷.

- **Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym**⁸ (dalej ustawa o mniejszościach) szczegółowo reguluje politykę etniczną państwa oraz pełną instytucjonalizację prawną statusu owych mniejszości, m.in. na podstawie artykułu 23 utworzono Komisję Wspólną Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, która pełni funkcję doradcą dla premiera.

Kluczowym elementem ustawy o mniejszościach jest podział na mniejszości narodowe i etniczne. „Mniejszością narodową, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;
- 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;
- 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;
- 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat;
- 6) utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie”⁹.

⁷ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 180-182; J. Mieczkowski, *Między teorią a praktyką polityki wobec mniejszości narodowych w Polsce*, „Acta Politica” 21(2009), s. 41-42.

⁸ Por. Ustawa z dn. 6.01.2005, o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym; „Dziennik Ustaw” 2005, nr 17, poz. 141, z późn. zm.

⁹ Tamże, art. 2 i in.

Z kolei „mniejszością etniczną, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;
- 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;
- 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;
- 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat;
- 6) nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie”¹⁰.

Zgodnie z ustawą „za mniejszości narodowe uznaje się następujące mniejszości: 1) białoruską; 2) czeską; 3) litewską; 4) niemiecką; 5) ormiańską; 6) rosyjską; 7) słowacką; 8) ukraińską; 9) żydowską. Za mniejszości etniczne natomiast uznaje się mniejszości: 1) karaimską; 2) łemkowską; 3) romską; 4) tatarską”¹¹.

Przyjęcie międzynarodowych standardów w kwestii ochrony praw człowieka. Polska podpisała, a następnie ratyfikowała, dwa najważniejsze dokumenty w Europie regulujące prawa mniejszości narodowych. Mowa jest o Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych (podpisana w 1995 roku, ratyfikowana w 2000 roku), a także o Europejskiej Karcie Języków Regionalnych lub Mniejszościowych (podpisana w 2003 roku, a ratyfikowana w 2009 roku)¹².

Podpisanie i ratyfikowanie traktatów bilateralnych z państwami sąsiednimi, które zawierały m.in. prawa mniejszości narodowych¹³. Na początku lat dziewięćdziesiątych podpisano traktaty dwu-

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże. Nadto za język regionalny uznaje się język kaszubski, dzięki czemu z praw zapisanych w ustawie korzystają również Kaszubi, którzy nie są uznawani za mniejszość etniczną, ale za grupę regionalną. Tamże, art. 19. ust. 2.

¹² M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu...*, dz. cyt., s. 180-182.

¹³ J. Mieczkowski, *Między teorią a praktyką polityki...*, dz. cyt., s. 41; Por. G. Janusz: *Regulacje prawne dotyczące ochrony mniejszości narodowych w Polsce*, [w:] *Status prawny mniejszości narodowych w Polsce w świetle Konwencji Ramowej o Ochro-*

stronne o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy. Zostały zawarte przez Rzeczpospolitą Polską w okresie 1991-1996 z państwami sąsiednimi, które zamieszkują polskie mniejszości narodowe oraz z innymi państwami, w których występowały polskie społeczności (o statusie formalnym). Uregulowaniu sprawy kwestii mniejszości narodowych we wzajemnych stosunkach służyły specjalne klauzule, które zawarto w podpisanych traktatach¹⁴.

Struktura narodowościowa współczesnej Polski znana jest nade wszystko dzięki przeprowadzanym regularnie Narodowym Spisom Powszechnym Ludności i Mieszkań (NSP LiM). W ostatnim spisie z 2011 roku, pierwszy raz w historii polskich spisów powszechnych, pozwolono obywatelom Polski przedstawić złożoną tożsamość narodowo-etniczną (za pomocą zadania spisywanej ludności dwóch pytań o ich przynależność narodowo-etniczną). Wynikiem analizy NSP LiM 2011 jest fakt, że w Polsce dominuje zdecydowanie ludność o jednorodnej polskiej tożsamości narodowej, która obejmuje 36 mln. 522 tys. osób, czyli 94,83% społeczeństwa. Natomiast około 871 tys. osób, tj. 2,26% całej ludności, posiada zarówno polską, jak i inną aniżeli polską tożsamość narodowo-etniczną. Stwierdzający jedynie niepolską przynależność narodową bądź etniczną, stanowią grupę liczącą 597 tys. osób, tj. 1,55% społeczeństwa, z czego 46 tys. identyfikuje się z dwiema niepolskimi narodowościami¹⁵ (zob. tabela 1).

nie Mniejszości Narodowych. Materiały z konferencji, Warszawa 23-24.10.2000, red. S. Łodziński, A. Chodyra, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001, s. 115.

¹⁴ J. Plewko, *Mniejszości narodowe i etniczne oraz społeczności języka regionalnego a samorząd terytorialny w Polsce*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2009, s. 55. Traktaty podpisano z RFN (17 czerwca 1991), Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną (6 października 1991), Republiką Węgierską (6 października 1991) Republiką Ukrainy (18 maja 1992), Federacją Rosyjską (22 maja 1992), Republiką Białorusi (23 czerwca 1992), Republiką Łotewską (1 lipca 1992), Republiką Estońską (2 lipca 1992), Królestwem Hiszpanii (26 października 1992), Rumunią (25 stycznia 1993), Republiką Bułgarii (25 lutego 1993), Republiką Litewską (26 kwietnia 1994), Republiką Mołdawii (15 listopada 1994), Republiką Uzbekistanu (11 stycznia 1995), Grecją (12 czerwca 1996). Tamże.

¹⁵ Por. *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Raport z wyników*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2012, s. 105, dostępny na: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_13164_PLK_HTML.htm (otwarty 19.02.2013).

Tabela 1. Ludność według struktury identyfikacji narodowo-etnicznych w 2011 r.

Identyfikacja narodowo-etniczna	Ogółem	
	w tysiącach	w %
Ludność ogółem	38512	100,00
Wyłącznie polska	36522	94,83
Polska i niepolska	871	2,26
Wyłącznie niepolska	597	1,55
w tym dwie niepolskie	46	0,12
Nieustalona	521	1,35
Polska - razem	37394	97,10
Inna niż polska – razem	1468	3,81

Źródło: G. Gudaszewski, *Przynależność narodowo-etniczna ludności – wyniki spisu ludności i mieszkań 2011*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012, s. 1, dostępny na: <http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/>

Przynaloznosc_narodowo-etniczna_w_2011_NSP.pdf (otwarty 24.02.2013).

Obecnie w Polsce około 97% ludności jest narodowości polskiej (zob. tabela 1 i 2). „Dane ostatniego spisu wskazują na wzrost poczucia odrębności etnicznej społeczności regionalnych w Polsce, choć w większości przypadków wiąże się to z jednoczesnym odczuwaniem polskiej tożsamości narodowej”¹⁶. Wśród największych, innych niż polskie, identyfikacji narodowo-etnicznych prym wiodą deklaracje śląskie (nieuznawani przez polskie prawodawstwo jako mniejszość etniczna) i kaszubskie (nie są uznawani za mniejszość etniczną, ale za grupę regionalną). Odnotowano 847 tys. deklaracji śląskich, chociaż mniej niż połowę z tego, tj. 376 tys., wyrażono jako identyfikację pojedynczą. Częściej jednak wskazywano identyfikację śląską razem z polską (411 tys.). W grupie ludzi (233 tys.) deklarujących przynależność kaszubską, zdecydowana większość osób (215 tys.) zadeklarowała przynależność

¹⁶ B. Machul-Telus, M. Majewska (opr.), *Raport: Edukacja mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługujących się językiem regionalnym w Polsce 2010-2011*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012, s. 7, dostępny na: http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_content&view=article&id=2621:nowa-publicacja-edukacja-mniejszości-narodowych-i-etnicznych-oraz-spoecznoci-posugujcej-si-zykiem-regionalnym-w-polsce-2011-2012q&catid=100:edukacja-jzykowa-aktualnoci-&Itemid=1065 (otwarty 26.02.2013).

polско-kaszubską, natomiast 16 tys. wyłącznie przynależność kaszubską. Wśród pozostałych grup deklarujących w NSPLiM 2011 odmienną niż polska tożsamość narodowo-etniczną, należy wymienić jeszcze niemiecką (148 tys.), ukraińską (51 tys.), białoruską (47 tys.) i rosyjską (13 tys.) mniejszość narodową, a także romską (17 tys.) i łemkowską (11 tys.) mniejszość etniczną.

Tabela 2. Ludność według rodzaju i kolejności identyfikacji narodo-etnicznych

Identyfikacja narodowo-etniczna	Identyfikacja pierwsza (zadeklarowana w pierwszym pytaniu)	W tym jako jedyna	Identyfikacja druga (zadeklarowana w drugim pytaniu)	Razem –niezależnie od liczby i kolejności deklaracji (w pierwszym lub drugim pytaniu)*	W tym występująca z polską
Ogółem	38512	37073	917	38512	x
Polska	37310	36522	83	37394	x
Inna niż polska	680	551	834	1468	871
w tym:					
śląska	436	376	411	847	431
kaszubska	18	16	215	233	216
niemiecka	74	45	73	148	64
ukraińska	38	28	13	51	21
białoruska	36	30	10	47	16
romska	13	10	4	17	7
rosyjska	8	5	5	13	7
amerykańska	1	1	11	12	11
łemkowska	7	6	3	11	4
angielska	2	1	9	10	9
włoska	2	1	7	9	8
francuska	2	1	6	8	7
litewska	6	5	2	8	3
żydowska	2	2	5	8	5
wietnamska	4	3	0	4	1
hiszpańska	0	0	3	4	3
holenderska	1	1	3	4	3
ormiańska	3	2	1	4	2
grecka	1	1	3	4	3
czeska	1	1	2	3	2
słowacka	2	2	1	3	1
kociewska	0	0	3	3	3
kanadyjska	0	0	3	3	3
górska	0	0	3	3	3
bułgarska	1	1	1	2	1

irludzka	0	0	2	2	2
tatarska	1	1	1	2	1
szwedzka	0	0	2	2	2
węgierska	1	0	1	2	1
austriacka	0	0	1	2	1
australijaska	0	0	1	2	1
chińska	1	1	0	2	0
wielkopolska	0	0	1	2	1
Nieustalona	521	x	x	521	x

* Kolumna zawiera zestawienie odpowiedzi z dwóch pytań – dane nie sumują się

Źródło: G. Gudaszewski, *Przynależność narodowo-etniczna ludności...*, dz. cyt., s. 3, dostępny na: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Przynalezosc_narodowo-etniczna_w_2011_NSP.pdf (otwarty 24.02.2013).

Polityka edukacyjna państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych

Polityka edukacyjna państwa przeważnie postrzegana jest dwuwymiarowo. Po pierwsze, jako **dyscyplina naukowa**, zajmująca się przygotowaniem adekwatnych zasad propagowania oświaty wśród obywateli danego kraju, z perspektywy przygotowania do życia, pracy zawodowej oraz uczestnictwa w kulturze. Po drugie, **w charakterze realnej działalności państwa** w zakresie nauki i wychowania, realizacji określonego programu, tworzenia celów kształcenia, zasad organizowania i funkcjonowania systemu edukacji oraz metod zarządzania instytucjami edukacyjnymi¹⁷. W polityce edukacyjnej wskazuje się na cztery zasadnicze obszary. Oto one:

- **ogólna filozofia edukacyjna**, „w skład której wchodzi ideologie edukacyjne oraz ogólne zasady polityki oświatowej i rozstrzygnięcia obejmujące budowę systemu oświatowego”;
- **zaniedbane pola edukacji**, „takie jak opieka nad dzieckiem w wieku przedszkolnym, oświata na wsi czy nauczanie dorosłych”;

¹⁷ J. Wołczyk, *Elementy polityki oświatowej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe Warszawa 1974, s. 40-59; Por. *Wymiary polityki społecznej*, red. O. Kowalczyk, S. Kamiński, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2009, s. 159.

- **oczekiwania wobec edukacji**, „kształtujące się pod wpływem aktualnych potrzeb”;
- **zamierzenia perspektywiczne, kwestie uniwersalne i standaryzacyjne**, „które dotyczą wizji rozwoju społecznego oraz jakości i kierunków kształcenia uwzględniających międzynarodowe standardy i tradycje”¹⁸.

Szkolnictwo określonej mniejszości narodowej lub etnicznej jest uwarunkowane historią i kulturą tej mniejszości. Chociaż nauka rodowitego języka mniejszości znajdowała się w programie kształcenia powojennego systemu edukacji w Polsce, a także istniały szkoły średnie z językami owych mniejszości, dopiero po transformacji ustrojowej po 1989 roku wzmożły się inklinacje do odradzania się poczucia tożsamości narodowej i etnicznej wśród poszczególnych społeczności. Współcześnie jest to widoczne w rozwoju sieci szkół z językiem konkretnej mniejszości narodowej lub etnicznej¹⁹.

Edukacja danej mniejszości dotyczy nade wszystko podtrzymania lub zwiększenia poczucia własnej tożsamości. Odbywa się to zwłaszcza poprzez naukę języka ojczystego i historii określonej społeczności lub państwa macierzystego. Ponadto, szkoły mogą prowadzić specyficzne zajęcia, np. artystyczne lub poruszające aspekty geograficzne związane z regionem kulturowym, z którym utożsamia się dana mniejszość narodowa. Zajęcia dla członków mniejszości narodowych i etnicznych mogą się odbywać w następujących konfiguracjach i miejscach:

- „w osobnych grupach, oddziałach lub szkołach;
- w grupach, oddziałach lub szkołach – z dodatkową nauką języka oraz własnej historii i kultury”²⁰;

¹⁸ *Wymiary polityki ...*, dz. cyt., s. 160; Por. T. Lewowicki, *O polityce oświatowej i jej obszarach wymagających bliższego określenia*, [w:] *Realia i perspektywy reform oświatowych*, red. A. Bogaj, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 1997.

¹⁹ Por. M. Tracz, *Rozwój szkolnictwa dla mniejszości narodowych i grup etnicznych w Polsce*, [w:] *Wybrane problemy edukacyjne i kulturowe niektórych mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce i Europie*, red. W. Osuch, Geoinfo Sp. z o.o., Kraków 2007, s. 41-49.

²⁰ Zajęcia są prowadzone jeżeli grupa liczy co najmniej 7 uczniów w przedszkolu (na poziomie oddziału), w szkole podstawowej i gimnazjum (na poziomie klas) oraz 14

– w międzyszkolnych zespołach nauczania²¹.

Lekcje organizowane są na podstawie programów nauczania dopuszczonych do użytku przez dyrektora placówki oraz w oparciu o podręczniki zaakceptowane przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania. Pisemny wniosek (prawnych opiekunów lub pełnoletniego ucznia) musi zostać złożony dyrektorowi placówki edukacyjnej przy zgłoszeniu dziecka do przedszkola, a w przypadku uczniów do 30 kwietnia danego roku kalendarzowego (poprzedzającego nowy rok szkolny i dotyczy on całego okresu nauki dziecka)²². Przy nauczaniu dzieci romskich istnieje możliwość zatrudnienia asystenta edukacji romskiej, który pomaga w kontaktach pracowników szkoły z dziećmi oraz rodzicami pochodzenia romskiego. „W roku szkolnym 2011/2012 w szkołach publicznych (oraz w szkołach niepublicznych z uprawnieniami szkół publicznych) prowadzone jest nauczanie języka mniejszości narodowej lub etnicznej oraz własnej historii i kultury dla uczniów należących do następujących mniejszości:

- białoruskiej (w województwie podlaskim);
- litewskiej (w województwie podlaskim);
- łemkowskiej (w województwach – dolnośląskim, lubuskim i małopolskim);

uczniów w szkole ponadgimnazjalnej (na poziomie klas). Z kolei gdy liczba zgłoszonych uczniów jest mniejsza, nauczanie w szkołach organizuje się w grupach międzyoddziałowych lub międzyklasowych, z tym że grupa międzyklasowa nie może liczyć mniej niż 3 i więcej niż 14 uczniów. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 14.11.2007, w sprawie warunków i sposobów wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym; „Dziennik Ustaw” 2007, nr 214, poz. 1579, par. 5-6.

²¹ Ustawa z dn. 7.09.1991, O systemie..., dz. cyt., art. 13.

²² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 14.11.2007, w sprawie warunków i sposobów..., dz. cyt., par. 1-4; Por. B. Machul-Telus, M. Majewska (opr.), *Raport: Edukacja...*, dz. cyt., s. 10-11, dostępny na: http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_content&view=article&id=2621:nowa-publicacja-edukacja-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-oraz-spoeczności-posługującej-si-żykiem-regionalnym-w-polsce-2011-2012q&catid=100:edukacja-jzykowa-aktualności&Itemid=1065 (otwarty 26.02.2013).

- niemieckiej (w województwach – opolskim, pomorskim, śląskim i warmińsko-mazurskim);
- słowackiej (w województwie małopolskim);
- ukraińskiej (w województwach – dolnośląskim, lubelskim, lubuskim, małopolskim, mazowieckim, podkarpackim, podlaskim, pomorskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim);
- ormiańskiej (w dwóch zespołach międzyszkolnych w Warszawie i Krakowie);
- żydowskiej (nauka języka hebrajskiego w dwóch szkołach niepublicznych z uprawnieniami szkół publicznych w Warszawie i Wrocławiu). W żadnej ze szkół nie prowadzi się lektoratu języka jidysz²³.

Zgodnie z danymi prezentowanymi przez Ministerstwo Edukacji Narodowej (zob. tabela 3) struktura placówek edukacyjnych z nauczaniem języka mniejszości narodowej i etnicznej oraz języka regionalnego jest stabilna i nie ulega większym przekształceniom. W ostatnich latach zaobserwować można głównie zwiększenie się liczby szkół (podstawowe, zawodowe oraz licea) z nauczaniem języka niemieckiego – w charakterze języka mniejszości – oraz języka regionalnego kaszubskiego (wszystkie rodzaje szkół uległy zwiększeniu). Specyficzną właściwością szkolnictwa dla mniejszości w Polsce jest zdecydowanie mniejsza liczebność szkół z nauczaniem języka mniejszości na wyższych etapach edukacyjnych, tj. szkołach ponadpodstawowych. Wyjaśnięć takiej sytuacji należy szukać w wyborze indywidualnej ścieżki nauczania przez ucznia, a także w procesie asymilacyjnym mniejszości z narodem polskim.

²³ Tamże, s. 17.

Tabela 3. Nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego na poszczególnych etapach edukacyjnych

Typ placówki	30.09.2009		30.09.2010		30.09.2011	
	Liczba szkół	Liczba uczniów	Liczba szkół	Liczba uczniów	Liczba szkół	Liczba uczniów
Język białoruski						
Przedszkole	2	90	2	89	3	120
Szkoła podstawowa	21	1581	21	1335	23	1383
Gimnazjum	14	978	14	823	15	790
Liceum	3	789	3	752	3	745
Szkoła zawodowa	0	0	1	8	0	0
Zespół międzyszkolny	-	-	-	30	-	3
Razem	40	3438	41	3037	44	3041
Język hebrajski						
Przedszkole	2	100	2	90	2	100
Szkoła podstawowa	2	180	2	190	2	193
Gimnazjum	2	35	1	30	1	34
Liceum	0	0	0	0	0	0
Szkoła zawodowa	0	0	0	0	0	0
Zespół międzyszkolny	0	0	0	0	0	0
Razem	6	315	5	310	5	327
Język litewski						
Przedszkole	5	103	5	119	5	127
Szkoła podstawowa	8	310	8	256	8	259
Gimnazjum	3	167	4	165	3	164
Liceum	2	101	2	99	2	107
Szkoła zawodowa	0	0	1	2	1	4
Zespół międzyszkolny	-	-	-	19	-	14
Razem	18	681	20	660	19	675
Język lemkowski						
Przedszkole	1	4	6	8	4	5
Szkoła podstawowa	19	184	20	136	20	110
Gimnazjum	8	88	10	87	10	90
Liceum	1	12	2	11	2	20
Szkoła zawodowa	1	0	1	3	1	1
Zespół międzyszkolny	-	-	-	43	-	42
Razem	29	288	39	288	37	268

Język niemiecki						
Przedszkole	187	6075	186	6 179	177	6694
Szkoła podstawowa	274	23 616	284	23 481	299	25076
Gimnazjum	90	7 946	86	6 756	84	5 642
Liceum	0	0	1	39	2	44
Szkoła zawodowa	2	42	2	44	5	82
Zespół międzyszkolny	-	-	-	71	-	-
Razem	553	37679	559	36570	567	37538
Język ormiański						
Przedszkole	0	0	0	0	1	4
Szkoła podstawowa	0	0	0	0	0	0
Gimnazjum	0	0	0	0	0	0
Liceum	0	0	0	0	0	0
Szkoła zawodowa	0	0	0	0	0	0
Zespół międzyszkolny	1	16	1	15	2	31
Razem	1	16	1	15	3	35
Język słowacki						
Przedszkole	3	41	5	13	5	22
Szkoła podstawowa	6	144	6	140	6	145
Gimnazjum	3	32	3	30	3	29
Liceum	0	0	0	0	0	0
Szkoła zawodowa	0	0	0	0	0	0
Zespół międzyszkolny	-	-	-	14	0	0
Razem	12	217	14	197	14	196
Język ukraiński						
Przedszkole	19	176	19	204	35	293
Szkoła podstawowa	66	1048	76	833	82	897
Gimnazjum	42	656	48	468	47	503
Liceum	7	286	6	261	7	238
Szkoła zawodowa	0	0	1	4	1	9
Zespół międzyszkolny	-	-	-	724	-	702
Razem	134	2 166	150	2 494	172	2642

Język regionalny kaszubski						
Przedszkole	20	136	27	185	29	339
Szkoła podstawowa	182	8 182	197	8 883	231	11 049
Gimnazjum	52	1 257	60	1 383	82	1 869
Liceum	5	201	5	187	7	310
Szkoła zawodowa	0	0	0	0	2	45
Zespół międzyszkolny	-	-	-	20	-	20
Razem	259	9 776	289	10 658	351	13 632
Razem wszystkie języki	1 059	54 576	1 118	54 229	1 212	58 354

Źródło: B. Machul-Telus, M. Majewska (opr.), *Edukacja mniejszości...*, dz. cyt., s. 18-20, dostępny na: http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_content&view=article&id=2621:nowa-publikacja-edukacja-mniejszości-narodowych-i-etnicznych-oraz-spoeczności-posugującej-si-jzykiem-regionalnym-w-polsce-2011-2012q&catid=100:edukacja-jzykowa-aktualności&Itemid=1065 (otwarty 26.02.2013).

Uczniowie reprezentujący poszczególne mniejszości narodowe lub etniczne mają również możliwość podjęcia nauki własnej religii. Lekcje religii szkoła lub przedszkole organizuje na życzenie opiekunów prawnych lub pełnoletnich uczniów. Warunkiem jest zebranie w danej placówce edukacyjnej co najmniej 7 uczniów. Jeżeli w przedszkolu bądź w szkole zbierze się mniejsza grupa chętnych do nauki religii danego wyznania, dyrekcja ośrodka, w porozumieniu z odpowiednim kościołem lub związkiem wyznaniowym, organizuje naukę religii w grupie międzyszkolnej lub w pozaszkolnym (pozaszkolnym) punkcie katechetycznym. Liczba uczniów/wychowanków w grupie lub punkcie katechetycznym nie powinna być mniejsza niż 3²⁴.

W ostatnich latach nie wprowadzono znaczących modyfikacji w sprawie aktów prawnych odnoszących się do mniejszości narodowych i etnicznych. Kwestię prawną ustabilizowała zwłaszcza ustawa o mniejszościach, a także szereg innych dokumentów na bazie których powstał ten artykuł. Odnośnie do kwestii edukacyjnej mniejszości w statnim okre-

²⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn. 14.04.1992, w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach; tekst ujednolicony: „Dziennik Ustaw” 1992, nr 36, poz. 155, par. 1-2.

się, to najważniejsze wydaje się być wprowadzanie etapami (od 2009 roku) nowej podstawy programowej, która w całości ma obowiązywać w roku szkolnym 2015/2016. Wymusza to opracowanie nowych podręczników dla poszczególnych mniejszości narodowych i etnicznych. Obecnie obowiązują równolegle dwie podstawy programowe (na kanwie dwóch rozporządzeń), odrębne dla klas I-III szkoły podstawowej i gimnazjum oraz inne dla pozostałych klas szkoły podstawowej oraz szkół ponadgimnazjalnych. Obydwie podstawy programowe obejmują język mniejszości narodowej i etnicznej, jednak w nowej formule nauczania został wyodrębniony język regionalny kaszubski. Nadto w dniu 4 kwietnia 2012 roku Minister Edukacji Narodowej – Krystyna Szumilas podpisała „rozporządzenie zmieniające Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności”²⁵.

Zgodnie z ostatnim raportem strony rządowej, dotyczącym sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej: „w pełni funkcjonowały najważniejsze przepisy ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. Współpraca organizacji mniejszości narodowych i etnicznych

²⁵ „Zmiana [...] wiąże się z przyjęciem nowego rozporządzenia w sprawie ramowych planów nauczania, które nie określa już wymiaru godzin na zajęcia z języka mniejszości narodowej, [...] etnicznej i języka regionalnego organizowane na wniosek rodziców, wprowadza też nowy sposób definiowania godzin do dyspozycji dyrektora szkoły [...]. W nowych ramowych planach nauczania powyższe zajęcia przewidziano jako nieobowiązkowe dla wszystkich uczniów danego typu szkoły. W efekcie ich wymiar nie został zdefiniowany w nowych „ramówkach”, ale w oddzielnych rozporządzeniach [...]. Zasady finansowania zajęć z języka mniejszości i języka regionalnego, własnej historii i kultury oraz geografii państwa, z którego obszarem kulturowym utożsamia się mniejszość narodowa, nie uległy zmianie”. B. Machul-Telus, M. Majewska (opr.), *Raport: Edukacja mniejszości...*, dz. cyt., s. 22-23, dostępny na: http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_content&view=article&id=2621:nowa-publikacja-edukacja-mniejszoci-narodowych-i-etnicznych-oraz-spoeczności-posugujcej-si-jzykiem-regionalnym-w-polsce-2011-2012q&catid=100:edukacja-jzykowa-aktualności&Itemid=1065 (otwarty 26.02.2013).

oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym z instytucjami Państwa realizowana w ramach Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych i w codziennych kontaktach z urzędami, [...] realizowana była na bieżąco [...]. Znacznemu zwiększeniu uległa także suma środków przekazywanych z budżetu Państwa na realizację zadań skierowanych do mniejszości”²⁶. Obiektywniejszy i konkretniejszy wydaje się być raport Najwyższej Izby Kontroli (NIK) z 2010 roku, w którym skontrolowano realizację zadań wynikających z Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych w okresie 2007-2010 (marzec)²⁷. Autorzy raportu, pomimo stwierdzenia szeregu konkretnych nieprawidłowości, oceniają pozytywnie funkcjonowanie organów administracji publicznej oraz ustawy o mniejszościach. Podobnie wygląda sytuacja w interesującej nas najbardziej kwestii edukacyjnej, gdzie kontrola NIK, pomimo dobrej ogólnej oceny, wskazała na kilka uchybień w dziedzinie oświaty mniejszości narodowych i etnicznych (zob. tabela 4).

Tabela 4. Ogólna ocena NIK działalności organów administracji publicznej i jednostek im podległych w sprawie edukacji mniejszości narodowych i etnicznych

Prawidłowości	Nieprawidłowości (wybrane)
<ul style="list-style-type: none"> – wspieranie przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Ministra Edukacji Narodowej środkami z budżetu państwa przedsięwzięć na rzecz mniejszości; 	<ul style="list-style-type: none"> – niezaktualizowanie przez Ministra Edukacji Narodowej przepisów dotyczących organizacji kształcenia uczniów należących do mniejszości oraz niemonitorowanie efektywności nadzoru pedagogicznego sprawowanego przez kuratorów oświaty nad szkołami prowadzącymi zajęcia edukacyjne dla uczniów mniejszości;

²⁶ *Trzeci raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa 2011, s. 46, dostępny na: <https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2011/12/II-I-Raport-dotycz%C4%85cy-sytuacji-mniejszo%C5%9Bci-narodowych-i-etnicznych-0raz-j%C4%99zyka-regionalnego.pdf> (otwarty 26.02.2013).

²⁷ *Informacja o wynikach kontroli realizacji zadań wynikających z ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych*, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2010, s. 4-6, dostępny na: http://sejmometr.pl/nik_raporty/210_77 (otwarty 26.02.2013).

<ul style="list-style-type: none"> – współdziałanie ww. Ministrów z organizacjami mniejszości przy określaniu zasad podziału tych środków; – umożliwianie i wspieranie przez gminy i szkoły publiczne nauczania w języku mniejszości lub języka mniejszości oraz używania go jako języka pomocniczego przez organy gminy i stosowania dodatkowych, tradycyjnych nazw w języku mniejszości; – wszystkie skontrolowane szkoły zapewniają uczniom mniejszości narodowych i etnicznych właściwe warunki do podtrzymywania poczucia tożsamości religijnej. 	<ul style="list-style-type: none"> – nieprawidłowe sformułowania zawarte w statutach 11 szkół (65%) w zakresie określenia prawa uczniów mniejszości do podtrzymywania i rozwijania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej oraz poznawania własnej historii i kultury; – brak podręczników do obowiązkowych zajęć edukacyjnych w 9 z 12 szkół (75%) oraz wykorzystywanie w nauczaniu języków mniejszości nieaktualnych podręczników lub niedopuszczonych do użytku szkolnego przez ministra właściwego ds. oświaty w 6 z 12 szkół (50%);
--	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Informacja o wynikach...*, dz. cyt., s. 6-8, dostępny na: http://sejmometr.pl/nik_raporty/21077 (otwarty 26.02.2013).

Konkludując należy podkreślić dwa aspekty. Po pierwsze, struktura szkół dla mniejszości narodowych i etnicznych jest niejednolicie rozlokowana. Spowodowane jest to małą liczebnością owych mniejszości oraz ich rozproszeniem wynikającym z wydarzeń, które miały miejsce w okresie II wojny światowej oraz po jej zakończeniu. Po drugie, nie wszystkie mniejszości wykorzystują przysługujące im prawa w ramach oświaty. Wszakże możliwości organizowania nauki własnego języka nie wykorzystały mniejszości: rosyjska, czeska, romska, karaimska i tatarska. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest wiele, np. liczebność danej grupy etnicznej lub tradycje kulturowe. Polityka edukacyjna jest płaszczyzną współdziałania wielu uczestników systemu edukacji i grup społecznych w kontekście tworzenia celów, programów rozwojowych i organizacyjnych, zapewnienia odpowiedniego budżetu finansowego do ich realizacji, a także w kwestii oceny efektywności kształcenia. Sukces edukacyjny jest możliwy poprzez skuteczne dostosowanie aspektu instytucjonalno-prawnego do czynników demograficznych i ekonomicznych. W kontekście oświaty mniejszości narodowych i etnicznych

ważny jest również poziom demokracji i akceptacji różnic etniczno-kulturowych w danym kraju. Pojmowanie takich różnic uzależnione jest od podstaw systemu edukacji, w którym powinno się nauczać odpowiednich postaw społecznych. Priorytetowymi działaniami Państwa w zakresie polityki edukacyjnej mniejszości narodowych i etnicznych powinno być: **(a)** permanentne podnoszenie jakości kształcenia; **(b)** kreacja przyjaznego oraz bezpiecznego środowiska wychowawczego; **(c)** rozwój współpracy z organizacjami mniejszości narodowych i etnicznych; **(d)** przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu; **(e)** wykorzystanie nowych technologii w nauczaniu; **(f)** tworzenie kolejnych strategii rozwoju oświaty poszczególnych mniejszości²⁸. Dotychczasowe prowadzanie polskie nie rozwiązało wszystkich problemów i postulatów poszczególnych mniejszości narodowych i etnicznych, oczywiście dotyczy to również edukacji dzieci pochodzących z owych mniejszości. Jednakże należy podkreślić fakt stabilizacji sytuacji prawnej mniejszości oraz usystematyzowania się współpracy organizacji mniejszości z instytucjami państwa. W kwestii oświaty, najpoważniejszym problemem wydaje się być edukacja dzieci romskich, gdyż owa grupa etniczna charakteryzuje się ogólnym niskim poziomem wykształcenia. Sprawy nie ułatwiają odmienność kulturowa, marginalizacja społeczna oraz nieumiejętność odnalezienia się tej grupy w życiu społeczno-ekonomicznym Polski.

SELECTED ASPECTS OF EDUCATION OF NATIONAL AND ETHNIC MINORITIES IN CONTEMPORARY POLAND

Abstract: The article presents the most important issues related to the education of national and ethnic minorities in Poland. This work consists essentially of two parts. In the first part the characteristics of minorities are presented; especially: the structure of Polish nationality and

²⁸ Współcześnie opracowano Strategie rozwoju oświaty mniejszości litewskiej, niemieckiej, ukraińskiej oraz białoruskiej (prace nad nią rozpoczęto w marcu 2012 roku).

most important legal acts regulating the activities of minorities members. The second part is focused on the most important issues of minority education and the community using the regional language.

Keywords: national and ethnic minorities, educational policy, Poland.

Bartosz Koziański – magister, uczestnik studiów doktoranckich w Instytucie Politologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Adres korespondencyjny: Sekretariat Instytutu Politologii UKSW, ul. Wóycickiego 1/3, budynek 23, p. 414, 01-938 Warszawa. E-mail: bart.kozinski@gmail.com